

Ибрагимов К., Көкүмова Т.У.

АЛЫКУЛ ОСМОНОВ – КЫРГЫЗ ЖЫЛДЫЗЫ

К. Ибрагимов, Т.У. Кокумова

КЫРГЫЗСКАЯ ЗВЕЗДА – АЛЫКУЛ ОСМОНОВ

К. Ibragimov, T.U. Kokumova

KYRGYZ STAR – АЛЫКУЛ OSMONOV

**Бирге жүрөм эне тилин кадырлайм,
Бул тил менен иштейм, сүйлөйм, ыр ырдайм.
Башка тилди жандан жакшы көрсөм да,
Эне тилин сүйгөнүмдөн жаңылбайм.**

УДК: 890.54/12

Алыкул Осмонов – кыргыз-чыгыш дүйнөлүк рухий көркөм жылдызы. Дүйнөлүк маданиятка чеберчилиги көркөм рух менен таланттардын өзөгү. Анын чыгармачылыгы кийинки муундарга өрнөк мунарасы, өмүр кенчи.

Негизги сөздөр: өрнөк мунара, муун, талант, дүйнөлүк маданият, чебер.

Поэт Алыкул Осмонов – выдающийся мастер мировой культуры, звезда кыргызско-восточной литературы. Душа его таланта корнями переплелась с художественной мастерской цивилизации мира. Его произведения являются образцом, сокровищем для будущих поколений.

Ключевые слова: сокровище, поколение, талант, мировая культура, мастер.

Alykul Osmonov is one of the well – known talent of stars in world culture Alykul Osmonov's works are the example of literary treasure in the life for further generation and goes down in the history his literary talent of inspiration the master of culture.

Key words: treasure, generation, talent, world culture, master.

Кыргыз маданиятынын залкар өкүлү Алыкул Осмонов 1915-жылы март айында Чүй облусунун Панфилов районунун Каптал-Арык айылында кедейдүү үй-бүлөсүндө туулган. Ал бир жашында тоголок жетим калып, беш жашка чыкканда Токмок интернатына кабыл алынган. Ал жерде тогуз жыл тарбияланып, 1929-жылы Фрунзедеги педагогикалык техникумга өткөн. Алыкул техникумда көркөм адабиятка дитин коюп, орус тилин үйрөнүп алгандыктан, орус адабиятынын классиктерине Пушкин, Лермонтов, Толстой, Тургенев, Некрасов, Гоголь ж.б.у.с. жазуучулардын чыгармаларын окуган.

Ал түрдүү ийримдерге жана кечелерге дыкатык менен катышып, акырындап өзүн поэзияда сынап баштаган.

*Алыкул таланттардын жылдыз өрнөгү,
Жазгандары жашоого өмүр жан бергендей,
Кыргыз элинин поэзиясынын булбулу.
Мекенчил поэзия ыр сарайын жаратты.
Алыкулду рух жылдыздай сыйлайт эскерип,
Чыгыштын сегизинчи маанай жылдызы.
Поэзиясы ырларын нурдуу алтын белек.
Ата Журтка сен ооруба, мен ооруюн дегенин,
Өмүр гүлү таң жарыгы өчсө да,
Таазим кылып баши ийгенсиз сиз ага,*

*Жашообузду мекен сүйгөн булбулу,
Эр азамат түбөлүк мекенинин сыймыгы.*
(Кыргыз)

Байдылда Сарногоев Алыкулга арнап жазган ырында, талантты мамлекет тарабынын жоопкерчилик менен ар тараптуу камкордук көрбөгөнүн акыл таануу дүйнөсүнүн булбулу каралбай калганы айтылган.

**Улантып калган өмүрүн,
Баласыз, жарсыз болсо да,
Ырлары гүлүн ачкан кез.
Бактысын элден тапкан кез.**

Алыкул Осмонов ооруп жатканда, кызы өлүп оор абалда калганда, Чыгыш жылдызын барктап, аны кароого алдыкбы, эч ким отуз беш жашында чырактар булбул болуп, тордун капасында жатканда, ким акындын өчпөй калышына камкордук кылды? Чыгыш жылдызы Саадинин ушуга карата жазган ырынан:

*Ачык күндө бирге болгон түнүбү,
Жаз айында жылуу жумшак түнүбүз.
Эртеңкинин эртеңи бар, жашаган,
Соолубасын бөөдө өмүр гүлүбүз.*

Саадинин жазган ырында таланттуу чыгармачыл жылдыздардын соолуп баратканын азыр маданият ишмерлери ойлонор бекен:

*Өзү билип, тагдыр улук жалганда,
Дары алсыз, өлүм басып калганда.
Бийлик деген түбөлүккө буюрбайт
Жакшылык кыл колго бийлик алганда.*

Биздин кыргыз элинде Б. Миңжылкыев, Т.Турсунбаева, Р. Абдыкадыров сыяктуу таланттуу инсандарды мамлекет шарт түзүп бердиби? Албетте таланттуулар улуттун, мекендин дүйнөлүк маданияттын төрүнө, асыроонун ордуна, аларды кадырлай албадык, кордоп өзүбүз жок кылдык. Элибиз айткандай «Эшикте аккан суунун кадыры жок» дегендей асырабай кордоп жок кылдык. Чыныгы уулу, мекенчил бүткүл адамзаттын келечек тагдырына кам көргөн, акылман, кыргыз, Орто Азия улуу акын, көркөм рухтун жылдызы болгон. Жаш кезинде жазган ырында:

«Бир тууган элге беремин,

Жүрөктүн кесип жарымын» – керээз убадасы өмүрүнүн өлбөстүк жашашынын шарапаты. Ата Журттун ызгаардуу татаал шартына, азабын мойнуна алып, таланты менен чыгармачыл жылдыздык маанайы менен ак кызмат кылган. Акындын чабал, ыкчам, касиеттерин акылы, сыйкырдуу келбети, өткүр көзү менен тааный билгени, ага боору ачып, жүрөгү, өмүрүн тартуулады. Жабырданган оорунун азабын тартып, төшөктө ажал менен күрөшүп, онтогонун акын, Махмуд Балбандын кийинки жазылган ырындай:

Акындын «Адамзат» ырында:

«Ак шайы көйнөк, күмүш кемер сыяктуу»

Жандарына жан кошоюн дегеним.

Адамдын жаны сатылып турса базарда,

Өзүм өлбөй берер элем адамга.

Дагы жыргап, дагы жашап көрсөм деп,

Бир тамчыңа бир уулук, саптар эле адамзат».

Жаш болуп, башында жашоонун сырдуу жолун басып өтүп, эне тилинен башка дүйнөгө белгилүү болгон Шота Руставелинин «Жолборс терисин жамынган баатыр» поэмасын 1939-жылы Кыргыз тилине чеберчилик менен эркин которуп, ал жазуучунун жазганынан да жогору таланттуу көрүнүктүү жазуучу акындын алкышына татыган. Шекспирдин, Пушкиндин, Лермонтовдун, Крыловдун, Маршактын чыгармаларын көркөм маданиятында Алыкулдун котормолору поэзия сүйүүчүлөрдүн көңүлүндө Чыгышта дагы бир котормочу жылдыз пайда болгонун жазуучу акындарга жолдонмо болуп калды. Алыкул поэтикалык чыгармачылыкка 1932-жылдан баштап ырлары пайда боло баштады. 1935-жылы «Тандалган ырлары», 1937-жылы «Чолпонстан», «Жылдыздуу жаштык» касиеттүү чыгармалардын биринин артынан кийинкилери ырааттуу чыга баштаган. Ырлары Чыгыш дүйнөсүнө жылдызындай жарый баштады 1939-жылы А. Осмонов Москвадагы кыргыз адабиятынын жана искусствосунун декадасына катышты. Анын жыйынтыгында «Ардак белгиси» ордени менен сыйланган. А. Осмонов эч кимдин колдоосуз эле классик жазуучулардын ыр рухун талантына, талант шарапаты, нускасында орус тилинде бир нече көркөм дүйнөгө ырлары менен таанылды: «Мухабат» аттуу китебине чогулган этикалык чыгармалары коштой баштады. Акындын 1946–1949-жылы «Новые стихи», 1947-жылы «Моя земля – земля песен», орус тилинде жазды. Турмушунун татаалдыгы, ооруганы, аялы таштап кеткен, кызы өлгөндө таланттуу акын ырчы, жазуучуну колдошкон жок. Бул жөнүндө Афзал Кашани мындай жазган:

Катуу болсоң найза кылып алышат,

Жумшак болсоң мөөр өңдү басышат.

Жаага окшоп ийри болсоң түзөтүп,

Түптүз болсоң жебээ кылып атышат.

Алыкул Осмонов өтө жаш өлүп калганын себеби, биздин өлкөдө таланттууларды кордогон, алардын бул дүйнөдө миллиондордун ичинен бирөө Алла тарабынан төрөлгөн кыргыз жылдызы, Орто Азиядагы Чыгыш фарс, түрк элдерине тартуу кылган чыгармачыл инсанды сактап калалбадык. Ушул жөнүндө Баба Тахир төмөндөгүдөй ырында өмүр, жашоонун ыргагына таазим этет:

Түшүмдө эмес, өңүмдө кел, аячы.

Мен жөнүндө бир билүүгө жарачы.

Тоо, түздөрүн гүлүң өрсөн чачыңа,

Мен ак чачты жулуп жатам, карачы!

Өлүмгө таба албайсың эч бир айла,

Эч качан өткөн өмүр келбейт кайра.

Соолуган бутак бүрдөп, гүлдөбөстүр.

Өткөнгө өкүнгөндөн эмне пайда.

Алыкул жаш чагынан акыл рух дөөлөтүн сарайында чыгармачылыгы мекен, шаары, жери, көлгө арнаган ырлары жылдыз маданият өкүлдөрү Саади, Руми, Абдулфараж, Абдулкадыр Бедил, Фирдоси сыяктуу жазган. Маселен, акыл рухуна арналган ырдан бир сап:

Акыл угуп, эстүүлөргө беттегин,

Жыргалыңдан алыс четтеп кетпегин.

Жакшылык эк, айдоосуна өмүрдүн,

Жакшылыгын берсин десең эккениң.

Жаш кезинен эле Махмуд Балбан жазгандай:

Шайы көйнөк, кийим жок деп кайгырбадың,

Жокту эңсеп бүтүндөн айрылбадың,

Бирөөлөрдү туурап жашап ыр жазбай,

Дүйнө! – деп өмүрүн жолуң тар кылбадың.

Алыкул Осмонов кыска өмүрүндө жазган ырлары кылымдан кылым жашаган турмушка керээз катар жашап келүүдө. Акын Алыкул Осмонов, Абдулкадыр Бедилдин жазган ырындай өмүр кыскалыгында өтө таза дүйнө, байлык куубай, даңк издебеген. Ал жөнүндө:

Жакшылыкты көздөп Алыкул- Бедил жана да,

Төрт нерсени төрт адамдан аябай,

Жардыга пул, акылсызга-акылды арнаса,

Улууга сыйды, балага-оюнчукту тартуула.

Ошондуктан акылсыз надандан кач,

Дүйнөнүн сүткөрүн кыялашба.

Акын Алыкул Осмонов жазуучу, акын, акыл таануу дүйнөнүн маданият өкүлдөрүнө бир нече ырларынан таасирленгени жогоруда белгилегендей байкалып турат. Советтер Союзунун үч жолку Баатыр жана Поришкинге арнаган ырында:

«Бул дагы аз жерден көптөн жоону жеңмек,

Адамды акылдан да бийлөө керек!

Андыктан: Гете, Гейне, Шиллер менен,

Сага окшоп бетме-бет чыккым келет!

– деп чакырык жаңырыгын баштайт. Ааламдын Гетедей, Гейнедей, Шиллердей таланттардын чыгармаларындай чыгарма жазуу чоң талант, чоң дух колдогонуна аң-таң каласын. Анткени тең тайманбай

батынып жазганы анын туулма таланттыгы Алладан берилген. Акындын чыгармаларында аты аталган немецтин улуу акындарын жогору баалаганы, анын дүйнөлүк жазма чыгармачыл баскычына жеткенине сыймыктанабыз. Акындын ырлары дүйнөлүк адабияттын өздөштүргөнү, андан таалим таасир алганы: Маселен, «Катына жооп» ырында:

*«Сен эмне үчүн бошоң тартып кирдейсин,
«Мен сендей» – деп мени алсызга иргейсиң?
Аалам алты – Шекспирдей күч менен,
Ооруп жатып сүйлөшкөнүн билбейсиң?»*

Алыкулдун акындык аброю артып турганына анын китепканалардан табылбай же табылганча окулган китептери да күбө. Бул жагдай соңку жылдарда же азаттыкка жеткенибизден кийин ого бетер күчөдү. Окуу китептеринен тышкары кошумча адабияттар атап айтсак Алыкул Осмоновдун чыгармалары таптакыр жокко эсе. Эмнеге классик акыныбыздын эмгектерин чыгарылбайт? Ата Журттун акыны дегенибиз чын болсо, өзүнүкүн да жана ал тууралуу басылмаларды да эмнеге эгемен мамлекетибиз мектептер менен ЖОЖдордо жетишерлик түрдө камсыз кылбайт?

Алыкул Осмоновдун поэзиясында Ата Журт темасы өтө кеңири иштелип, эл менен акын тагдыры энчилеш, бири-биринен ажырагыс, аларсыз акындын жарык күнү да, таалай-бактысы да, кубанычы да келечеги жок. Акын өзүнүн бүткүл жазган ырларын бир тууган элдик деп эсептеген, ал ырларын өз элинин казынасынан алып, аны акындын чоң март сезими менен сугарып, ага белек катары сунуш кылган. Алыкул Осмонов «Сенин поэмаң» деген телегейи тегиз, алмаз менен жакуттан ширетилген атактуу ырында акын менен элдин тагдыры өзгөчө бирдикте болуу чоң поэтикалык күч менен даңкталган:

*«Бул ырлар менин ырым, сенин ырың,
Мөмөсү биз жашаган жакшы жылдын.
Бүгүнкү менден алган поэмаңды,
Эскиртпей, эртеңкине сунуш кылгын».
«Бул ырлар–менин ырым, сенин ырың!»*

Өз элинин дал ушинтип тайманбай батынып ар кандай ыр жазган акын кайрыла албай жана антүүгө көп учурда моралдык акысы жок. Мынчалык өз эли менен тең тайлашып, ага эркелеп кайрылууга өзүнүн поэтикалык күчүнүн салмагына ишенген, өз эли менен өзүнүн тагдыры түбөлүккө ажырагыс экендигине көзү жеткен, өз элинин атынан сүйлөөгө толук мандаты бар чоң акын гана батына алат

Алыкул Осмонов кыргыз акындарынан биринчи болуп Токтогулдун талантын, анын поэзиясынын маанисин жана тереңдигин жогору баалап, 1937-жылы Пушкинге арнаган эң алгачкы ыры «Сен жана мен»:

*«Топко салар күлүк болсоң,
Сынымсың го сен чиркин.
Тартсам кыяк, чертсем комуз,
Ырымсың го сен чиркин.
Токтогулдай талант чыкпай,*

*Элимдин көңүлү ток эмес,
Өз жаныңа бирге туурап
Биздин элден жок эмес».*

Алыкул Осмоновдун укум-тукумга калтырган поэтикалык мурасында Ата Мекенге, бир тууган элге, сүйүктүү жердин ар түрдүү кооз бурчтарына атайы арналган эң сонун ырлары көп, алардын бардыгын санап өтүүнүн зарылдыгы жок. Ошентсе да, бир-экөөнө токтолуп өтөлү. «Кыргыз тоолору» ырында:

*«Мөңгү кетпей чокулары жалтырап,
Тоңгон муздар шөкүлдөй жаркырап.
Жаз келээрде эң биринчи жаз конуп,
Кыш болордо эң биринчи кыш тоңуп.
Ар жагынан бер жагынан куш эмес,
Аран гана бороон өтөт калтырап.*

*Ай-ааламга ай тие элек кезинде
Эң биринчи ай жамынып ак болуп.
Түн болордо эң кийинки түндү алып,
Түз жерлерден кийин кетип мунарык.
Дүйнө жүзү көзүн ача электе,
Эң биринчи күндү тосуп кызарып».*

Акын биздин көз алдыбызга өзүбүз билген, өзүбүз арасында жашап жүргөн көзгө тааныш, алыска кетсек көздөн учкан, Ата Журттун символу болгон Ала-Тоонун улуу элеси жаркын образын чебер сүрөткердин көркөм боёгу менен бир шилтеп тим болгон жок, ал биздин кыялыбызга кирбеген өзгөчө кыргыз тоолорунун касиеттеринин терең мазмунун тарта калды. Биздин көз алдыбызда айланган тоонун шандуу бүркүтү эмес, караандай түндү каптаган добул бороон да биздин тоолордун көз жеткис ашуусунан жалтанып, өтө албай, «Жан соога» сурап калтырап турганы көз алдыбызга элестеди, атактуу Николай Рерихтин кыялы менен калеминен жаралган Гималай тоолорунун кыркалары элестеди. Алыкул Осмоновдун романтиканын чылкый боёгуна ширетилген бул ырын бала кезинен окуп тарбияланган адам элесин Ата Журттун ыр саптары кыргыз элинин кийинки муундарга түбөлүк гимн катары акын өлбөстүк өмүрү жашоонун ырдалган нуру коштолгон.

Алыкул – кыргыз жылдызына арнайм.

*Жанып турган маңдайдын жылдызы,
Элинди намызына мекенчил кутусун.
Айлуу жылдыз жазуучулар көктөмүндө,
Орун алып, көркөм дүйнө кемесинде.
Жылдыз болдуң шоолалуу ак таңында,
Калтырдың байчечекей коңур жазын.*

*Таланттын берметиндей баа жеткиз,
Орундадың дүйнөнүн рух дөөлөтү сапарында.
Чыгармачыл талант кутуу жолуңуз,
Эмгек менен элдин алдың батасын,
Эл сыйлаган акындардан болдуңуз,
Ташкындаган таланттына таазим.*

(Кыргыз)

Адабияттар:

1. Алыбаев Ж. Алыкул Осмонов.– Ф.: Кыргызстан, 1984, 5–284-б.
2. Алыбаев М. Мааниси жок Мухабат // Кызыл Кыргызстан, № 227, 1945, 15-ноябрь.
3. Алыкул Осмонов. Чыгармалар.– Фрунзе: Кыргызстан, 1965, 8-б.
4. Александр Блок. Эки томдуу чыгармалар жыйнагы.– М.: Гослитиздат, 1955, 384-б.
5. Бобулов К. Миң сырлуу поэзия Алыкул Осмонов. – Фрунзе: Кыргызстан, 1984, 5–26-б.
6. Казыбаев П. «Мезгил жана Алыкул».– Фрунзе: Адабият, 1990, 7–54-б.
7. Мезгил жана Алыкул – Фрунзе: Адабият, 1990. 5–320-бб.
8. Самаганов Ж. Бир чыгармага арналган үч макала туралуу, // Советтик Кыргызстан. 1984, № 1, 55–61-б.
9. Токтомушов А. Алыкул Осмонов // Ленинчил жаш. – 1939, 6-февраль.

Рецензент: кандидат философских наук Аблазов К.
